

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIX (3/2018)

nadesłany: 29.11.2018 r. – przyjęty: 13.01.2019 r.

Ewa KULA*

Rodzinne i intelektualne środowisko ostatniego kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego Iwana Anatoljewicza Kurakina (1874–1950)

The family and intellectual background of the last superintendent of the Warsaw Scientific District – Ivan Anatoljevich Kurakin (1874–1950)

Streszczenie

Cel: Artykuł powstał w celu przedstawienia sylwetki księcia Iwana Anatoljewicza Kurakina. W artykule podjęto próbę ukazania jego najbliższego środowiska rodzinnego, szkolnego i uniwersyteckiego, które miało wpływ na kształtowanie zainteresowań zawodowych i społecznych przyszłego (w latach 1915–1917) kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego.

Metody: Zgodnie z zasadami prac badawczych o charakterze biograficzno-historycznym zastosowano analizę dokumentów. Do przygotowania artykułu wykorzystano przede wszystkim wspomnienia nauczycieli i wychowanków gimnazjum petersburskiego, a także opublikowane materiały dotyczące historii Uniwersytetu w Petersburgu.

Wyniki: W rezultacie badań było możliwe ukazanie środowiska rodzinnego Iwana Kurakina, jego stanu zamożności oraz koneksji ojca z wysoko postawionymi

* e-mail: ewa.kula@ujk.edu.pl

Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, ul. Krakowska 11, 25-029 Kielce, Polska. ORCID 0000-0002-9529-2143

mi członkami petersburskiej elity. Poza tym przybliżono sylwetki znaczniejszych jego nauczycieli gimnazjalnych oraz profesorów uniwersyteckich.

Wnioski: Analiza źródeł umożliwiła wykazanie dużego znaczenia rodziny, w szczególności ojca, dla kariery Iwana Kurakina. Zarówno wysoki status społeczny oraz materialny tej rodziny, jak i powiązania ojca z wysokimi rangą członkami elity petersburskiej były czynnikami ułatwiającymi drogę edukacyjną i zawodową Iwana oraz jego rodzeństwa. Nie bez wpływu na awans zawodowy rosyjskiego szlachcica pozostawało środowisko nauczycieli gimnazjalnych oraz akademickich. Zaprezentowana sylwetka urzędnika państwowego i działacza społecznego, jak też wizerunek jego otoczenia świadczą o dużej staranności, z jaką rosyjskie władze oświatowe wybierały kandydatów na stanowisko kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego. Wykazano przy tym, że Rosjanie podejmujący pracę na wysokich szczeblach rosyjskiej administracji w Królestwie Polskim nie zawsze kierowali się nadzwyczajnymi przywilejami ekonomicznymi, jakie im przysługiwały.

Słowa kluczowe: Warszawski Okręg Naukowy, kurator, środowisko rodzinne, środowisko intelektualne, Iwan Anatoljewicz Kurakin

Abstract

The aim: The article was created to portray the figure of Prince Ivan Anatolijewich Kurakin.

The article attempts to show his closest family, school and university environments, which had an impact on shaping the professional and social interests of the future (in 1915–1917) curator of the Warsaw Scientific District.

Methods: In abidance with the principles of biographical and historical research, document analysis was used. The resulting paper is largely based on memories of the St. Petersburg Junior High School teachers and pupils as well as on a selection of published materials on the history of said educational facility.

Results: The undertaken research made it possible to capture the family environment of Ivan Kurakin, including, the state of their affluence as well as illustrating his father's connections with high-ranking members of the St. Petersburg elite. Moreover, some key junior high school teachers were profiled and discussed.

Conclusions: The study of the source materials allowed demonstrating the great importance of the family, especially the father, for the career of Ivan Kurakin. The wealthy family home and the father's connections with high-ranking members of the St. Petersburg elite were both certainly pivotal in facilitating the educational and professional paths of Ivan A. Kurakin and his siblings. Also, undoubtedly, academic and high school teachers were considered influential social groups; thus, they could easily foster the career of the Russian nobleman. Finally, the personal profile of the civil servant and social activist, as well as of his closest associates, prove the great diligence with which the Russian educational authorities would choose candidates for the post of the curator of the Warsaw Scientific District. It was also shown that the Russians, taking high-level positions in the Russian administration in the Kingdom of Poland, would not generally abuse the extraordinary economic privileges they were entitled to.

Keywords: Warsaw Scientific District, superintendent, family background, intellectual background, Ivan Anatoljevich Kurakin

Wstęp

Po okresie autonomii administracji oświatowej w latach 1861–1866 w Królestwie Polskim zlikwidowano w 1867 r. Komisję Rządową Oświecenia Publicznego. W jej miejsce ponownie powołano Warszawski Okręg Naukowy, działający na podstawie ustawy z 1835 r. i podporządkowany Ministerstwu Oświecenia Publicznego w Petersburgu. W poszczególnych guberniach Królestwa Polskiego utworzono dyrekcje naukowe, a w Warszawie – inspektorat szkół. Urzędnicy państwowi, którymi byli kuratorzy Warszawskiego Okręgu Naukowego, kształtowali na poziomie lokalnej administracji Królestwa Polskiego wytyczne Ministerstwa Oświecenia Publicznego oraz realizowali w zakresie oświaty politykę imperialną.

Po klęsce powstania styczniowego stopniowo zmieniano programy nauczania w szkołach oraz wprowadzano język rosyjski jako wykładowy. Reformie tej towarzyszyła depolonizacja reorganizowanej administracji resortu oświaty, co było jednym z przejawów dążenia do unifikacji Królestwa i Cesarstwa. Oznaczało to, że wyższe stanowiska w administracji obsadzane były głównie kadrami niekatolickimi¹. Okręgiem kierował kurator wraz z pomocnikiem, radą kuratora i kancelarią okręgu. W ciągu 50 lat od utworzenia Warszawskim Okręgiem Naukowym kierowało ośmiu kuratorów². Ostatnim z nich (w latach 1915–1917) był Iwan Anatoljewicz Kurakin.

W niniejszym artykule przybliżono najbliższe środowisko, które ukształtowało jego zainteresowania zawodowe oraz społeczne. Do czynników mających istotne znaczenie dla losów życiowych postaci historycz-

¹ M. Rolf, *Rządy imperialne w Kraju Nadwiślańskim. Królestwo Polskie i cesarstwo rosyjskie [!]* (1864–1915), tłum. W. Włoskowicz, Wydawnictwa UW, Warszawa 2016, s. 57. Autor podał, że w 1869 r. w aparacie administracyjnym Królestwa Polskiego pracowało zaledwie 12% urzędników wyznania prawosławnego.

² Byli to: Fiodor Fiodorowicz Witte (w latach 1867–1879), Aleksandr Lwowicz Apuchtin (1879–1897), Walerian Nikołajewicz Ligin (1897–1900), Grigorij Eduardowicz von Saenger (1900–1901), Aleksandr Nikołajewicz Szwarz (1902–1905), Władimir Iwanowicz Bielajew (1905–1911), Grigorij Wasiljewicz Lewickij (1911–1915), Iwan Anatoljewicz Kurakin (1915–1917).

nych należą bowiem rodzina, edukacja, otoczenie, kariera zawodowa, codzienne zajęcia, a także pochodzenie, które może być rozpatrywane jako część biografii.

Fot. 1. Iwan Anatoljewicz Kurakin (1874–1950)

Fig. 1. Ivan Anatolijewich Kurakin (1874–1950)

Źródło: *3-ий созыв государственной Думы. Портреты. Биографии. Автографы* [Trzeci zjazd Dumy Państwowej. Portrety. Biografie. Autografy], Wydawnictwo H. H. Ольшанского, Sankt Petersburg 1910, s. 69–70.

Source: *3-ий созыв государственной Думы. Портреты. Биографии. Автограф* [Third convention of The State Duma. Portraits. Biographies. Autographs], Publishing House H. H. Ольшанского, St. Petersburg 1910, p. 69–70.

Środowisko rodzinne i intelektualne Iwana Anatoljewicza Kurakina

Iwan A. Kurakin, urodzony 1 sierpnia 1874 r. w Carskim Siole w guberni petersburskiej, pochodził ze szlachty dziedzicznej guberni jarosławskiej. Był najmłodszym spośród czworga dzieci księcia Anatolija Aleksandrowicza Kurakina, oficera, od 1866 r. kapitana Kawalergradzkiego Pułku Lejb-gwardii. Jego matka to księżna Jelizawieta Michajłowna Wołkonskaja, po kądzieli wnuczka Iwana Fiodorowicza Paskiewicza Erywańskiego³, który w latach 1832–1856 był namiestnikiem Królestwa Polskiego. Iwan wychowywał się z dwiema starszymi od siebie siostrami – Marią (1863–1932) i Anną (1871–1858), oraz o dwa lata starszym bratem Michaiłem (1872–1932)⁴.

Iwan A. Kurakin dorastał w zamożnej rodzinie. Jego ojciec należał do najbogatszych w Imperium Rosyjskim – posiadał około 16 000 dziesięcin ziemi. W 1867 r., po przejściu na emeryturę, osiadł w majątku Andriejewskoje w powiecie mołogskim i zajął się gospodarstwem. Na terenie jego posiadłości znajdowały się młyny wodno-parowe, młyn olejowy oraz ferma zwierząt dla 100 krów. Z jego inicjatywy corocznie odbywały się wystawy bydła mlecznego w sąsiednich wsiach. Co więcej, był on udziałowcem w amurskiej spółce wydobywającej złoto i hiszpańskiego Towarzystwa Metalurgicznego, a także właścicielem Dalekowschodniego Towarzystwa Przemysłowego do organizacji produkcji ropy naftowej na Sachalinie, tartaku i cementowni w prowincji Simbirsk oraz cegielni. Był też zaangażowany w działalność charytatywną. W 1869 r. we wsi Nekouz na własny koszt otworzył szkołę dla dzieci chłopskich. W latach 1869–1871 ksiączę Anatolij A. Kurakin był powiatowym marszałkiem szlachty okręgu mołogskiego i przewodniczącym rady szkoły w tym powiecie. W latach 1869–1892 pełnił funkcję honorowego sędziego pokoju. Spośród jeszcze wielu innych funk-

³ Feldmarszałek, ksiączę warszawski Iwan Paskiewicz (1782–1856), był w latach 1832–1856 namiestnikiem Królestwa Polskiego. Jako wódz naczelny wojsk Imperium Rosyjskiego w kampanii 1830–1831 przeciwko Polsce stłumił powstanie listopadowe. Sprawował władzę naczelną jako generał-gubernator Królestwa Polskiego. A. P. Szczerbatow, *Rządy księcia Paskiewicza w Królestwie Polskim (1832–1847)*, Jan Fiszer, Warszawa 1900, passim, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/8397/edition/4399/content> [dostęp: 16.11.2019].

⁴ K. Latawiec [i in.], *Naczelnicy organów rosyjskiej administracji specjalnej w Królestwie Polskim w latach 1839–1918*, t. 1, Ministerstwo Oświecenia Publicznego, Lublin 2015, s. 58–59.

cji warto zwrócić uwagę na te pełnione społecznie, a związane z oświatą. Ojciec Iwana od 1899 r. był opiekunem honorowym petersburskiej rady powierniczej cesarzowej Marii, a dziewięć lat później został kuratorem szkoły dla głuchoniemych w Petersburgu⁵. W następnych latach zajmował też wysoką pozycję wśród urzędników Rosyjskiego Imperium. Od 1872 r. był urzędnikiem do specjalnych poruczeń Ministerstwa Skarbu, a od 1909 r. z mianowania został członkiem Rady Państwa⁶.

Zarówno zamożny dom rodzinny, jak i koneksje ojca z wysoko postawionymi członkami petersburskiej elity z pewnością były czynnikami ułatwiającymi drogę edukacyjną i zawodową Iwana oraz jego rodzeństwa.

Po edukacji domowej, którą zapewne otrzymał książę Iwan Kurakin, w wieku 11 lat rozpoczął on naukę w III Gimnazjum w Sankt Petersburgu. W tym czasie gimnazja klasyczne były w Rosji w pełnym rozkwicie, a III Gimnazjum, jak wspominał jeden z jego uczniów – Władymir Dmitrijewicz Nabokow⁷, stanowiło dobry tego przykład. W klasycznym systemie kształcenia najwięcej lekcji poświęcano na nauczanie języków łacińskiego i greckiego⁸, a przedmioty przyrodnicze zupełnie pomijano. Był to czas, jak pisał inny z absolwentów tego gimnazjum – Wasilij Josifowicz Strachowicz, bardzo ciężki dla szkół. Ministerstwo, zgodnie z przyjętym kierunkiem, niewiele troszczyło się o opiekę nad tymi placówkami, a większą uwagę zwracało na narzucenie dyscypliny i wpojenie uczniom zasad gramatyki łacińskiej i greckiej. Nic więc dziwnego, że w całej masie wspomnień wychowanków gimnazjów z tamtych czasów przeważały raczej niepochlebne

⁵ А. Крылов-Толстикович, *Придворный календарь на 1915 год. Комментарии* [Kalendarz dworski na rok 1915. Komentarze], Moskwa 2015, s. 365–366.

⁶ С. Волков, *Высшее чиновничество Российской империи. Краткий словарь* [Najwyższa administracja Imperium Rosyjskiego. Krótki słownik], Университет Дмитрия Пожарского, Moskwa 2016, <http://e-libra.su/read/484073-vysshee-chinovничество-rossijskoj-imperii-kratkiy-slovar.html> [dostęp: 16.11.2019]; А. Иванов, *Куракин кн. Анатолий Александрович* [Kurakin ks. Anatolij Aleksandrowiç], http://www.hrono.info/biograf/bio-k/kurakin_anatol.html [dostęp: 16.11.2019].

⁷ Władymir Dmitrijewicz Nabokow (1869–1922) – kryminolog i publicysta, autor prac z zakresu prawa karnego. А. Ранчин, *Набоков, Владимир Владимирович (1899–1977), русский писатель* [Nabokov, Vladimir Vladimiroviç (1899–1977), rosyjski pisarz], Энциклопедия Кругосвет, https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/НАВОКОВ_ВЛАДИМИР_ВЛАДИМИРОВИЧ.html [dostęp: 20.10.2019].

⁸ В. Д. Набоков, *Петербургская гимназия сорок лет тому назад* [Gimnazjum petersburskie czterdzieści lat temu], <https://memoclub.ru/2015/01/d311/> [dostęp: 20.10.2019].

opinie. Jednak niekiedy w swoich reminiscencjach absolwenci podkreślali zachowanie wartościowych tradycji tych szkół oraz dobry skład nauczycieli. Przywołując pamięć o ukochanych i szanowanych nauczycielach III Gimnazjum, Strachowicz pisał, że w opinii uczniów nauczyciel Ernest Ernestow Kessler⁹ był nieomylny, Wiktor Andriejewicz Genning¹⁰ wyróżniał się szlachetnością¹¹, Arkadij Wasiliewicz Borysow i Aleksandr Filipowicz Pawłowski, obydwaj uczący matematyki, lubiani byli za łagodność¹².

Dyrektorem III Gimnazjum w latach 1859–1897 był Wilhelm Christianowicz Lemonius, wychowanek tejże szkoły, który przed podjęciem studiów na Uniwersytecie Petersburskim przez cztery lata na własny koszt słuchał wykładów w Uniwersytecie w Berlinie. Po uzyskaniu dyplomu magistra literatury greckiej i rzymskiej uczył języków klasycznych w III Gimnazjum. Opublikował prace z zakresu literatury starożytnej oraz artykuły pedagogiczne, między innymi w czasopiśmie „Учитель” [Nauczyciel]¹³. Inspektor Gimnazjum w latach 1886–1890 Dmitrij Nikołajewicz Sołowjow także był absolwentem Uniwersytetu Petersburskiego i w czasie pełnienia wspomnianej funkcji uczył języka rosyjskiego¹⁴. Matematykę i fizykę wykładał w Gimnazjum również Wasilij Aleksiejewicz Łatyszew, który ukończył studia matematyczno-fizyczne w Uniwersytecie Petersburskim, a w latach 1882–1888, pracując w gimnazjum, wydawał i redagował czasopismo dla nauczycieli „Русский начальный учитель” [Rosyjski nauczyciel szkoły podstawowej]¹⁵. W większości więc kadra nauczająca przedmiotów głównych w III Gimnazjum w latach, kiedy kształcił się tam Iwan Kurakin, to wychowankowie Uniwersytetu Petersburskiego, nierzadko posiadający

⁹ Ernest Ernestow Kessler – absolwent Uniwersytetu w Dorpacie, w latach 1873–1896 był nauczycielem języka łacińskiego. Opublikował dwa podręczniki do nauczania tego przedmiotu. Zob. Н. Ф. Арепьев, *Личный состав 3-й гимназии 1823–1923* [Personel Trzeciego Gimnazjum 1823–1923], <https://memoclub.ru/2015/01/d322/> [dostęp: 2.11.2019].

¹⁰ Wiktor Andriejewicz Genning – absolwent Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, był nauczycielem historii i nauk społecznych w III Gimnazjum w latach 1881–1892. Zob. Tamże.

¹¹ В. Страхович, *Листки из воспоминаний* [Kartki z pamiętnika], <https://memoclub.ru/2015/01/d313/> [dostęp: 31.10.2019].

¹² Н. Ф. Арепьев, *Личный состав...* [Personel Trzeciego...], dz. cyt.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

w swoim dorobku bądź podręczniki, bądź inne publikacje o charakterze pedagogicznym.

Iwan A. Kurakin 4 czerwca 1893 r. ukończył gimnazjum z wyróżnieniem (jako nagrodę otrzymał złoty medal). Następnym etapem jego edukacji były studia prawnicze na Uniwersytecie w Petersburgu, które odbył w latach 1893–1897.

Przyszły kurator studiował prawo w warunkach nowej ustawy uniwersyteckiej z 23 sierpnia 1884 r. Podstawowym celem tej reformy był wzrost państwowej kontroli nad uniwersytetami w Rosji, w związku z czym wprowadzonymi przepisami wzmocniono władzę kuratora okręgu naukowego oraz ministra oświecenia publicznego. Na wydziale prawa usunięto dwie katedry: historii ważniejszych zagranicznych prawodawstw dawnych i współczesnych oraz katedrę prawodawstw słowiańskich. W ich miejsce utworzono nową katedrę prawa handlowego i handlowego sądownictwa¹⁶. Zgodnie z przepisami ustawy z 1835 r. celem uniwersytetu było kształcenie wiernych synów Cerkwi, wiernych poddanych cesarza i dobrych obywateli kraju¹⁷.

Przełom lat 80. i 90. XIX w. był w życiu rosyjskich uniwersytetów okresem wyjątkowo trudnym. Minister Iwan Delianow dążył do ścisłego podporządkowania nauki uniwersyteckiej potrzebom państwa i jego ideologii. Pozbywał się uczonych niepokornych, krytycznych wobec ustroju i władzy, przez co wprowadzał poczucie stałego nadzoru i zagrożenia. Jeśli niektó-

¹⁶ J. Schiller, *Universitas rossica. Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863–1917*, Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, Wydawnictwo Retro-Art, Warszawa 2008, s. 244, 258.

¹⁷ Na wniosek Michaiła Magnickiego, kuratora Kazańskiego Okręgu Naukowego, zmieniono zapis w § 1 projektu ustawy Uniwersytetu Petersburskiego, przygotowanej przez ministra Sergieja Uwarowa, definiujący cel uczelni, którym było formowanie przez naukę człowieka i obywatela oraz doskonalenie samej nauki. Zgodnie z projektem Magnickiego wspomniany paragraf otrzymał brzmienie: „Цель Университета состоит в образовании верных сынов церкви, верных подданных государю и добрых граждан отечеству: ученых, учителей и просвещенных чиновников, военных и гражданских” [Celem uniwersytetu jest kształcenie wiernych synów Kościoła, wiernych poddanych monarsze i dobrych obywateli kraju: naukowców, nauczycieli i wykształconych urzędników, wojskowych i cywilnych]. C. В. Рождественский (red.), *С.-Петербургский университет в первое столетие его деятельности 1819–1919. Материалы по истории С.-Петербургского университета* [Uniwersytet w Sankt Petersburgu w pierwszym wieku działalności 1819–1919. Materiały do historii Uniwersytetu w Sankt Petersburgu], t. I: 1818–1835, Petrograd 1919, s. xxxv.

rzy z uczonych nie utracili swoich stanowisk, podlegali innym okresowym represjom albo byli zmuszani do upokarzającego tłumaczenia się ze swojego postępowania¹⁸.

W trakcie 33 lat obowiązywania ustawy z 1884 r. stopniowo ograniczono dostęp do uniwersytetów różnym grupom społecznym oraz narodowościowo-wyznaniowym, głównie z powodu zaplanowanej na 1 marca 1887 r. próby zamachu na życie Aleksandra III, w której uczestniczyło 11 studentów Uniwersytetu Petersburskiego¹⁹. Minister Delianow podjął działania na rzecz usunięcia z uniwersytetów „elementów niepożądanych”, do których zaliczono oprócz młodzieży z niższych stanów społecznych także osoby innych narodowości, zwłaszcza polskiej i żydowskiej. W Uniwersytecie Petersburskim w tym czasie najliczniejszą grupą studentów byli synowie szlachty i urzędników (63,8%). Oni też w większości wybierali studia prawnicze, o których krążyła opinia, że nie są zbyt wymagające. Poza tym dyplom ukończenia prawa dawał w przyszłości możliwość niemałych zarobków²⁰.

Iwan Kurakin podczas swoich studiów niewątpliwie zetknął się ze znakomitymi, zasłużonymi dla nauki, profesorami. Za Ludwikiem Bazylowem wymieniam trzech najwybitniejszych naukowców Wydziału Prawa Uniwersytetu w Sankt Petersburgu²¹. W latach, kiedy studiował tam Kurakin, prawo państwowe wykładał Aleksandr Dmitriewicz Gradowski²² (1841–1889), który badał różne ogniwa aparatu państwowego i administracyjnego Rosji w przeszłości. Od 1872 r. katedrą historii prawa rosyjskiego kierował Wasilij Iwanowicz Sergiejewicz²³ (1832–1910) – jeden z najlepszych znawców tej

¹⁸ Więcej na ten temat zob. J. Schiller, *Universitas rossica*, dz. cyt., s. 326–327.

¹⁹ W wydarzeniu zaplanowanym na przypadającą w ten dzień szóstą rocznicę zabójstwa Aleksandra II uczestniczyli między innymi Bronisław Piłsudski oraz brat Lenina, Aleksandr I Uljanow. Tamże, s. 280.

²⁰ Tamże, s. 388, 394.

²¹ L. Bazylow, *Historia nowożytnej kultury rosyjskiej*, PWN, Warszawa 1986, s. 441.

²² Aleksandr Dmitriewicz Gradowski (1841–1889) – prawnik, historyk, publicysta. Od 1867 r. był docentem katedry prawa państwowego na Uniwersytecie w Sankt Petersburgu, a od 1869 r. profesorem zwyczajnym. *Известные отечественные и зарубежные конституционалисты* [Znani konstytucjonaliści krajowi i zagraniczni], <https://pravo.hse.ru/constlaw/constitutionalists/gradovsky> [dostęp: 17.10.2019].

²³ Wasilij Iwanowicz Sergiejewicz (1832–1910) – historyk prawa. Od 1872 r. profesor, a w latach 1897–1899 – rektor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu. В. А. Томсинов,

dziedziny. Natomiast prawo międzynarodowe, w latach 1873–1905, wykładał Fiodor Martens, pochodzący z Inflant²⁴. Był on wydawcą wielotomowych zbiorów traktatów Rosji z innymi państwami.

Po zakończeniu studiów w Petersburgu i końcowym egzaminie państwowym z programu studiów prawniczych na Cesarskim Uniwersytecie Charkowskim Iwan Kurakin w 1897 r. otrzymał dyplom II stopnia²⁵. Wypada nadmienić, że rok wcześniej studia prawnicze na Uniwersytecie w Petersburgu ukończył jego brat, Michaił Kurakin, później zatrudniony w charakterze urzędnika w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych²⁶. Po studiach Iwan Anatoljewicz wstąpił do służby wojskowej w Kawalergradzkim Pułku Lejbgwardii, gdzie – jak już wspomniano – jego ojciec był wcześniej kapitanem. W 1902 r. włączono Iwana do rezerwy kawalerii gwardii. Pełnił on też szereg funkcji społecznych, między innymi honorowego sędziego pokoju powiatu mołogskiego w latach 1903–1905, 1906–1908, 1909–1911 i 1912–1914 czy honorowego kuratora Niższej Szkoły Rzemieśniczej w Mołodze. W 1908 r. zatwierdzono go na funkcję jarosławskiego marszałka szlachty, a w latach 1908–1912 był deputowanym III Dumy Państwowej, wybranym z ramienia właścicieli ziemskich, w której między innymi pełnił funkcję sekretarza komisji do spraw oświaty²⁷.

W Rosji zatrudnienie w administracji państwowej mogli otrzymać mężczyźni posiadający odpowiednie pochodzenie i wykształcenie. Rosyjskie

Василий Иванович Сергеевич (1832–1910) [Wasilij Iwanowicz Siergiejewicz (1832–1910)], <https://lawbook.online/gosudarstva-prawa/vasiliy-ivanovich-sergeevich-1832-38486.html> [dostęp: 17.10.2019].

²⁴ Fiodor Fiodorowicz Martens (właśc. Friedrich Fromhold Martens) (1845–1909) – specjalista prawa międzynarodowego, dyplomata. Od 1871 r. docent, od 1876 r. profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu. Autor fundamentalnej pracy z zakresu prawa międzynarodowego pt. *Современное международное право цивилизованных народов* [Współczesne prawo międzynarodowe ludności cywilizowanej] (1882). В. Е. Авдеев, *Мартенс Фёдор Фёдорович* [Martens Fiodor Fiodorowicz], Большая Российская Энциклопедия (БРЭ), https://w.histrf.ru/articles/article/show/martiens_fiodor_fiodorovich [dostęp: 17.10.2019].

²⁵ Ustawa uniwersytecka z 23 sierpnia 1884 r. zapisem w § 81 zniósła stopień kandydata oraz tytuł studenta rzeczywistego, a w ich miejsce wprowadziła dyplomy I i II stopnia. Zapis ten nie dotyczył Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego oraz Uniwersytetu w Dorpacie.

²⁶ K. Latawiec [i in.], *Naczelnicy organów...*, dz. cyt., s. 58–59.

²⁷ Tamże, s. 59–60; *3-ий созыв...* [Trzecia Duma...], dz. cyt., s. 69.

przepisy o służbie cywilnej zabraniały przyjmowania do pracy w administracji rządowej mieszczan oraz osób, które były zobowiązane do płacenia podatków, podczas gdy w Królestwie Polskim posada w urzędzie nie była uzależniona od rodowodu, a jedynie od kwalifikacji. W świetle takich uregulowań prawnych kariera zawodowa Iwana A. Kurakina nie natrafiała na ograniczenia ani na terenie Imperium Rosyjskiego, ani Królestwa.

Od 28 czerwca 1915 r. Kurakin pełnił funkcję kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego. Fakt powierzenia mu tej posady niewątpliwie był dowodem zaufania do niego władz. Na ten urząd został powołany przez Pawła Nikolajewicza Ignatiewa – ministra o liberalnych poglądach, popularnego w kręgach intelektualnych²⁸.

Po likwidacji stanowiska kuratora Kurakin w 1918 r. został ministrem finansów w rządzie Obwodu Północnego w Archangielsku, a w 1919 r. był przewodniczącym komisji do spraw opracowania ustawy Obwodu Północnego w Omsku²⁹.

Podczas służby w Kawalergradzkim Pułku Lejbgwardii, 15 kwietnia 1901 r., Kurakin ożenił się z damą dworu cesarskiego, hrabiną Sofią Dmitrijewną Tołstoj, córką hrabiego Dmitrija Pawłowicza Tołstoja. Spośród dziewięciorga ich dzieci, które przyszły na świat w latach 1902–1917, troje zmarło w dzieciństwie: Dmitrij w wieku 11 lat, Olga w wieku 9 lat i Anatolij w wieku 3 lat. Syn Borys całe życie mieszkał w Buenos Aires i tam zmarł. Pięć córek Iwana i Sofii wyszło za mąż w Paryżu: Aleksandra – za hrabiego Jeana du Petit Thouars, Irina – za księcia Gawriła Konstantynowicza z rodu Romanowów, Jelena – za Pierra de Gillenszmidt, Natalia – za księcia Iwana Siergiejewicza Urusowa³⁰. Mężem Jelizawiety (1905–1980) był Siergiej Nikolajewicz Płautin (1897–1969), pochodzący z Carskiego Siola historyk, lingwista i genealog, zatrudniony w tym czasie w Luwrze³¹.

²⁸ Urzędujący od stycznia 1915 r. minister Paweł Nikolajewicz Ignatiew próbował poprawić zasady ustanowione przez swojego poprzednika – Lwa Aristidowicza Casso – i przywrócić przynajmniej system edukacji zawodowej, ale nie zdążył wprowadzić żadnych zmian, ponieważ już w grudniu 1916 r. został odwołany ze stanowiska. Ю. М. Сокольский, *Цари и министры* [Carowie i ministrowie], Полигон, Sankt Petersburg 2002, s. 393.

²⁹ K. Latawiec [i in.], *Naczelnicy organów...*, dz. cyt., s. 60.

³⁰ Tamże, s. 58.

³¹ *Энциклопедия Царского Села* [Encyklopedia Carskiego Siola], <https://tsarselo.ru/yenciklopedija-carskogo-sela/istorija-carskogo-sela-v-licah/plautiny.html> [dostęp: 30.10.2019].

Po klęsce rewolucji 1905 r. nastąpił w Rosji wspaniały okres renesansu religijno-filozoficznego, ale rozpoczęły się też prześladowania religijne³². Z tego powodu w 1920 r. Kurakin wyjechał do Francji. Być może pod wpływem prac rosyjskich myślicieli religijnych, takich jak Lew Tołstoj, Fiodor Dostojewski czy Włodzimierz Sołowjow, Kurakin odnalazł się w prawosławiu. W Paryżu w latach 1921–1931 Kurakin był członkiem rady parafialnej soboru pod wezwaniem św. Aleksandra Newskiego w Paryżu. Święcenia diakońskie i kapłańskie otrzymał w sierpniu 1931 r. Z pewnością miał niejedną okazję do spotkania z Sergiejem Bułgakowem, najwybitniejszym teologiem rosyjskim XX w., wygnanym z Rosji w 1923 r. Bułgakow założył w Paryżu Prawosławny Instytut Teologiczny, którym kierował.

Po przyjęciu święceń Kurakin był proboszczem Kościoła Mikołaja w Mediolanie (1931–1935), Kościoła Narodzenia Pańskiego we Florencji (1935–1950) i Katedry Chrystusa Zbawiciela w San Remo (1948–1950). Pod koniec lat 40 XX w. przyjął śluby zakonne oraz imię Joann. W 1950 r. – dokładnie 9 października – został biskupem Mesyny, wikariuszem Zachodnioeuropejskiego Egzarchatu Rosyjskich Parafii Patriarchatu Konstantynopolitańskiego. Niecałe trzy tygodnie później, 27 października 1950 r., zmarł w Paryżu i tam został pochowany³³.

Zakończenie

O powołaniu Iwana Kurakina na stanowisko kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego donosił warszawski dziennik „Kuryer dla Wszystkich”. 16 czerwca 1915 r. można było w nim przeczytać:

– Zmiana kuratora. „Now. Wrem.” przyniosło wieść o mającej nastąpić zmianie osoby kuratora okręgu szkolnego. Wedle pomienionej wieści, nowym kierownikiem spraw szkolnych w Królestwie Polskim zostać ma książę Iwan Kurakin. Jest to nominacja – pisze „Gaz. War.” – nie biurokratyczna, albowiem książę K., człowiek względnie młody, bo liczący lat 40,

³² Więcej na ten temat zob. A. Walicki, *Zarys myśli rosyjskiej. Od oświecenia do renesansu religijno-filozoficznego*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2005, s. 682.

³³ K. Latawiec [i in.], *Naczelnicy organów...*, dz. cyt., s. 60.

pracował głównie na niwie społecznej i politycznej, jako członek ziemstwa i poseł do III i IV Dumy państwowej. Pochodzi ze szlachty gub. jarosławskiej, gdzie posiada majątek ziemski, skąd też postępuje. Jako poseł pracował czynnie w komisjach parlamentarnych, a między innymi i w komisji oświatowej. Pod względem zabarwienia politycznego należy do stronnictwa październikowców³⁴.

Pracę w biurokracji rosyjskiej, podobnie jak w formacjach wojskowych, uważano za miejsce odpowiednie dla szlachty. W rosyjskiej tradycji droga po szczeblach aparatu imperatorskiej służby stanowiła miarę społecznego sukcesu – odwrotnie niż w polskiej, w której była oznaką służalczości.

Po wypędzeniu przez Niemców carskiej władzy z polskich prowincji, już w drugiej połowie 1915 roku przystąpiono do prac mających na celu tworzenie na ziemiach polskich nowej sieci szkolnej. W 1917 r. Rada Regencyjna w Warszawie upoważniła ministerstwo edukacji do przeprowadzenia reorganizacji szkół i uniwersytetu w kierunku ich polonizacji. Niepodległość stała się faktem rok później. W takich warunkach politycznych trudno było mówić o wypełnianiu przez Kurakina swojej misji jako kuratora w Królestwie Polskim. Ewakuacja Rosjan po wybuchu I wojny światowej miała miejsce w sierpniu 1915 r. Warszawski Okręg Naukowy działał dalej w Moskwie aż do roku 1917³⁵.

Niewątpliwie Iwan Anatoljewicz Kurakin sprawdził się jako zaufany realizator polityki rosyjskiej, skoro powierzono mu wspomniane stanowisko. To oznaczało, że jego przekonania polityczne były zgodne z oficjalną wykładnią. Dorastał i kształcił się w środowisku zamożnej szlachty rosyjskiej. W czasie zdobywania wykształcenia zetknął się z jednostkami wybitnymi, ale też przyszło mu studiować w warunkach ograniczenia wolności nauczania i prowadzenia badań, co było powodem podziałów w gronie profesorskim uniwersytetu. Z pewnością był posłuszny i zdyscyplinowany, o właściwej (tj. wielkoruskiej) postawie ideologicznej, a także – dokładny w swojej pracy. Jego rola na terenie Królestwa Polskiego sprowadzała się jednak do nadzorowania ewakuacji szkół oraz instytucji związanych z resortem oświaty przed okupacją niemiecką.

³⁴ „Kuryer dla Wszystkich” 1915, nr 163, s. 2.

³⁵ T. Manteuffel, *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego. (1817–1915)*, nakł. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Warszawa 1929, s. 49, 82.

Bibliografia

- 3-ий созыв государственной Думы. Портреты. Биографии. Автографы* [Trzeci zjazd Dumi Państwowej. Portrety. Biografie. Autografy], Wydawnictwo Н. Н. Олышанскаго, Sankt Petersburg 1910.
- Арепьев Н. Ф., *Личный состав 3-ей гимназии 1823–1923* [Personel Trzeciego Gimnazjum 1823–1923], <https://memoclub.ru/2015/01/d322/> [dostęp: 2.11.2019].
- Авдеев В. Е., *Мартенс Фёдор Фёдорович* [Martens Fiodor Fiodorowicz], Большая Российская Энциклопедия (БРЭ), https://w.histrf.ru/articles/article/show/martiens_fiodor_fiodorovich [dostęp: 17.10.2019].
- Bazyłow L., *Historia nowożytnej kultury rosyjskiej*, PWN, Warszawa 1986.
- Энциклопедия Царского Села* [Encyklopedia Carskiego Sioła], <https://tsarselo.ru/yenciklopedija-carskogo-sela/istorija-carskogo-sela-v-licah/plautiny.html> [dostęp: 30.10.2019].
- Иванов А., *Куракин кн. Анатолий Александрович* [Kurakin ks. Anatolij Aleksandrowiç], http://www.hrono.info/biograf/bio_k/kurakin_anatol.html [dostęp: 16.11.2019].
- Известные отечественные и зарубежные конституционалисты* [Znani konstytucjonalisci krajowi i zagraniczni], <https://pravo.hse.ru/constlaw/constitutionalists/gradovsky> [dostęp: 17.10.2019].
- „Kuryer dla Wszystkich” 1915, nr 163.
- Крылов-Толстикевич А., *Придворный календарь на 1915 год. Комментарии* [Kalendarz dworski na rok 1915. Komentarze], Moskwa 2015.
- Latawiec K. [i in.], *Naczelnicy organów rosyjskiej administracji specjalnej w Królestwie Polskim w latach 1839–1918*, t. 1, Ministerstwo Oświecenia Publicznego, Lublin 2015.
- Manteuffel T., *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego. (1817–1915)*, nakł. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Warszawa 1929.
- Ранчин А., *Набоков Владимир Владимирович (1899–1977), русский писатель* [Nabokov, Vladimir Vladimiroviç (1899–1977), rosyjski pisarz], Энциклопедия Кругосвет, https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/NABOKOV_VLADIMIR_VLADIMIROVICH.html [dostęp: 20.10.2019].
- Набоков В. Д., *Петербургская гимназия сорок лет тому назад* [Gimnazjum petersburskie czterdzieści lat temu], <https://memoclub.ru/2015/01/d311/> [dostęp: 20.10.2019].
- Rolf M., *Rządy imperialne w Kraju Nadwiślańskim. Królestwo Polskie i cesarstwo rosyjskie [!]* (1864–1915), tłum. W. Włoskowicz, Wydawnictwa UW, Warszawa 2016.
- Рождественский С. В. (red.), *С.-Петербургский университет в первое столетие его деятельности 1819–1919. Материалы по истории С.-Петербургского университета* [Uniwersytet w Sankt Petersburgu w pierwszym wieku działalności 1819–1919. Materiały do historii Uniwersytetu w Sankt Petersburgu], t. 1: 1818–1835, Petrograd 1919.
- Schiller J. *Universitas Rossica. Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863–1917*, Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, Wydawnictwo Retro-Art, Warszawa 2008.
- Сокольский Ю. М., *Цари и министры* [Carowie i ministrowie], Полигон, Sankt Petersburg 2002.

-
- Страхович В., *Листки из воспоминаний* [Kartki z pamiętnika], <https://memoclub.ru/2015/01/d313/> [dostęp: 31.10.2019].
- Szczerbatow A. P., *Rządy księcia Paskiewicza w Królestwie Polskim (1832–1847)*, Jan Fiszer, Warszawa 1900, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/8397/edition/4399/content> [dostęp: 16.11.2019].
- Томсинов В. А., *Василий Иванович Сергеевич (1832–1910)* [Wasilij Iwanowicz Siergiejewicz (1832–1910)], <https://lawbook.online/gosudarstva-prawa/vasiliy-ivanovich-sergeevich-1832-38486.html> [dostęp: 17.10.2019].
- Волков С., *Высшее чиновничество Российской империи. Краткий словарь* [Najwyższa administracja Imperium Rosyjskiego. Krótki słownik], Университет Дмитрия Пожарского, Moskwa 2016, <http://e-libra.su/read/484073-vysshee-chinovnichestvo-rossiyskoy-imperii-kratkiy-slovar.html> [dostęp: 16.11.2019].
- Walicki A., *Zarys myśli rosyjskiej. Od oświecenia do renesansu religijno-filozoficznego*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2005.